

fa més tines» (v. 2543). El *Llibre de conexences de spícies* (ms. 1455) descriu com ha de ser l'orxella bona d'aquesta manera: «*Horxella* ha aytal la conexença que --- sia trempada per bona manera, e com hom ne trencha deu auer color de terra e tantost deu tornar en sa color morada e ardent» (*AlcM*). En temps modern fou usat pel mall. Costa Llobera (ex. en *AlcM*). Notem que *DAG*. considera *orcella* com a forma normal catalana, però sense donar-ne cap documentació si no fos el topònim *Orcella*, nom d'una possessió a Mallorca; no la trobem en altres fonts, però *MAGuiló* devia conèixer-lo. Altrement, l'altra forma *orsilla* 'planta espècie de líquen' que inclou *DAG.*, també sense més dades, sembla ser *orcella* canviada en *orcilla* per la influència del mossarabisme castellà *urchilla*.

Per a la història d'aquest mot en les llengües romàniques és fonamental l'article *urchilla* del *DCEC* (iv, 652-54, igual en *DECH* més la nota 3), que aquí reproduïm en gran part. Segons que hi resta palès el cat. *orxella* juntament amb el cast. *urchilla* [en la forma *orcbilla* en APal., 1490, en Percivale, 1591 («*orcbilla*: a certaine herbe coming from the Canaries»), i en 1649, i *urchilla* en 1633] són mossarabismes (evidentment amb la solució de *c* > *ç*), i com s'ha indicat aquí a l'inici el mot mossàrab apareix en els autors hispano-àrabs: així Abenŷolŷol (a. 982) dona '*urğāla* o '*urğālla* com a nom vulgar del líquen de Dioscòrides, aplicat a una herba que servia per a teyir; l'anònim sevillà (c. 1100) també cita repetidament *urğālla* com a nom d'una espècie de líquen o molsa que creix sobre les penyes humides del mar (Asín, *Glos.*, pp. 297, 307). Les dades geogràfiques també presten suport a l'origen mossàrab, car segons la informació disponible en Colmeiro, a la Península Ibèrica la *Roccella tinctoria* creix, fora d'algun punt solt a Astúries i Galícia, a Andalusia, sud de Portugal, València i Balears. Recordem amb aquest motiu el passatge citat de l'ordenació de 1347 de Pollença que prohibia als *urxellers* de collir *urxella* en les penyes del Castell. A més, són rastres del mot mossàrab el topònim *Orxelles*, nom d'una masia en el municipi de Benissa (Marina) i *Hurchillo*, poble del municipi d'Oriola (*GENC*). Fora de la Península altres centres importants de l'explotació d'orxella eren les Canàries i les illes portugueses de Cabo Verde. Tot això pot explicar el predomini de les formes peninsulars en la família romànica del mot en qüestió.

D'altra banda el cat. *orcella* (supra) i el port. *orcela* i *urzela* enfront dels mossarabismes hispànics (*orxella* i *urchilla*) presenten una solució fonètica pròpia a aquestes llengües (quant a *c* e en el cas del portuguès també a *-LL-*). Les esmentades formes portugueses no apareixen en els diccionaris d'aquesta llengua fins molt tard (Fig., 1899), però no hi ha cap dubte que eren antigues. H. de Neves ens informa que «a *urzela* emprada na tinturaria, assim como o pastel, constituia outra rama de riqueza dos Açores» i cita a més el nom de lloc açorès *Urzelina* (RL v, 224).³ A Galícia es diu *orcela*: Sarmiento (mitjan S. XVIII) duu «*Orcélas*: Es como musgo o caspa de los peñascos» (*Cat.*, p. 346),

i el mot figura també en Sobreira (vid. Colmeiro), i encara que Valladares i Cuveiro donen *ouricèla*, el diftong *ou* no té valor etimològic (comp. gall. *ourina*, *ourizo*, *oufegar*, *ourègo* i fins i tot *oubina* < *uva*). Sobre el gallec, veg. la nota 3 de l'article del *DECH*. Els diccionaris italians inclouen una sèrie de variants (*orcella*, *oricella*, *orciglia*, *oricello*), entre les quals *oricello* és sens dubte autòctona: es documenta sovint des de Franco Sacchetti (2.ª meitat S. XIV). La forma *orciglia* és un evident castellanisme, que com va observar Zaccharia apareix primer en una traducció de l'espanyol per Ramusio (S. XVI) i després en un text pisà de 1714. L'altra variant *orcella* no és molt freqüent: Petrocchi la dona del naturalista G. Targioni Tozzetti (S. XVIII) i de Gherardini (1778-1861).⁴ Pel fenomen de transposició pròpia a diversos dialectes italians (que canvien *ERVILIA* en *ruiglia*, *ergoglio* en *rigoglio*, *argolla* en *rigoglia* etc.) *orcella* va passar dialectalment a *roccella* (d'on ve el nom llatí modern de la planta); a més notem que del nom d'aquesta planta ve el cognom de la família dels *Ruccellai* (< *Or(i)cellai*), que des de 1300 s'havia dedicat a l'explotació d'orxella. El fr. *orseille* es documenta des de 1518 (*Péage d'Orléans*) i 1622; en el S. XV Jean de Béthencourt, el descobridor de les Canàries, empra una forma divergent: «et y croissoit une graine qui vault beaucoup, que on appelle *orsolle*; elle sert à teindre draps» (God. v, 645; x, 244); la forma francesa *orseille* deu ser un catalanisme (segons ho suggereix la palatal *-ill*). D'origen romànic són les formes angleses *orchil* [1483] i *archil* [1551], i més recentment la forma del tot espanyola *orcbilla* [1703].

Pel que fa a l'etimologia, com va mostrar JCorominas a l'article *urchilla* del *DCEC* (iv, 653a28ss.), partir d'*urceolaris herba* de Plini com a ètmon que accepten *DacEsp.*,⁵ Gamillscheg (*EWFS*), M-L. (*REW*, 9078a), i Terlingen, no es pot defensar per raons fonètiques,⁶ i, a més, també semàntiques: *urceolaris herba* es referia en Plini a *Parietaria*, que no és planta gaire semblant al líquen, i si bé la *Parietaria*, que s'usava per a netejar la vaixela (d'on el seu nom llatí i l'it. *vetriola*) sol créixer adossada a parets i roques (cat. *morella roquera*) i l'orxella creix sobre penyes, aquesta analogia és massa superficial per a determinar la transferència del nom. Tampoc pot pensar-se en un origen en *ROCA* (com havia suggerit Simonet de pas i sense gaire convicció), mot d'importació forastera en el Centre i Sud d'Espanya, i endemés topatíem amb dificultats morfològiques: com hem vist les formes amb *or-* eren anteriors i la variant italiana *roccella* es devia a una evolució local i explicable.

Simonet (*Glos.*, p. 407, s. v. *orchéla* u *orchélla*) intentava veure un origen en un adjectiu *AURICELLA, variant del baix llatí *aureolus*, *-a*, *-um*, 'daurat', perquè segons les seves dades orxella sol adquirir en els vells salzes «un bell color d'or», però el mateix savi va preferir, per raó de la figura de la planta en qüestió, l'homònim *AURICELLA, variant d'*auricula* i dim. d'*auris* 'orella', mot aquest darrer que havia donat nom a diverses herbes, algunes d'elles de certa semblança al líquen (veg. infra). Simonet també volia derivar de